

Мечката

Петър Генов, Атугже Ахмед

В миналото планетата е била обитавана от различни видове мечки, голяма част от които вече не се срещат.

Според съвременната класификация на Международния съюз за защита на природата и природните ресурси (IUCN) днес живеят представители само на едно семейство *Ursidae*, включващо 5 рода с 8 вида. Четири от родовете са представени с по един вид: *Ailuropoda melanoleuca* – голяма панда; *Helarctos malayanus* – малайска мечка; *Melursus ursinus* – бърнеста мечка и *Tremarctos ornatus* – очилата мечка, а род *Ursus* с четири: *Ursus americanus* – амери-

канска черна мечка; *Ursus arctos* – кафява мечка; *Ursus maritimus* – полярна, или бяла мечка и *Ursus thibetanus* – азиатска черна мечка. Доскоро към тях се е отнасяла и червената панда (*Ailurus fulgens*), но поради доказани значителни различия на генетично ниво тя е отделена в самостоятелно семейство *Ailuridae*.

Мечките обитават равнинни и гористи райони до 4000 м надморска височина от тропиците до северните полярни морета

на Европа, Азия и Америка. Най-разпространена е кафявата мечка, която се среща и в България. Тя е част от нашата фауна от незапомнени времена и е имала важна роля в живота на хората. Пораждала е у тях както чувство на страх, така и на уважение. В миналото пещерната мечка (*Ursus spelaeus*) е била конкурент на първобитните хора за храна и убежище. Доказателство за това са немалкото останки, намерени от нея, заедно с останките на първобитни хора в много пещери.

Името на съвременния вид мечка (*Ursus arctos*) за пръв път се появява в западната литература в Одисея, цитира я Херодот, а по-късно и гръцки и римски писатели. В древноста мечката е била добре позната в Европа поради широкото си разпространение от Шотландия до Крит, както показват местни легенди, свързани с този остров. От това време автори съобщават, освен верни за нейната биология знания, също и напълно фантастични данни. Плиний Стари разказва: „Новородените мечета са неоформено парче месо с размер на мишка, без очи и косми и само ноктите стърчат. Майката с лизане ги оформя“. Тази информация се предава от автор на автор чак до VII в., когато Изодор от Швеция я допълва с два извода, първият от които е етимологичен и обяснява латинското име на мечката: „Мечката (*Ursus*) както казват се нарича, защото със своята уста (*ore suo*) оформя зародиша (*orsus*)“. Другото обяснение се отнася до кратката 30-дневна бременност, което е причина и за раждането на недооформено потомство. Аристотел е писал следното: „Бременността трае 30 дни. Мечетата са много малки в сравнение с размера на майката, по-малки от невестука, с размер на плъх, голи и слепи, краката са неоформени, а също и повечето от техните органи“. По-късно се явява друго обяснение на име-

Проф. д.б.н. Петър Генов е работил в Института по биоразнообразие и екосистемни изследвания (бивш Институт по зоология) към БАН от 1978 г. до 2010 г. Световнопризнат учен по дивата свиня. Изследванията му са свързани с изучаване на едрите бозайници. Издал е две книги – „Поведение на животните“ (2014) и „Вълкът – произход, легенди и вярвания, биология и екология“ (2015).

Гл.ас. г-р Атугже Ахмед е завършила екология и опазване на околната среда в Лесотехническия университет. Магистърска степен в Биологическия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ по специалност Зоология на гръбначните животни. От 2014 г. работи в ИБЕИ-БАН. Изучава едрите бозайници в България като мечка, вълк, благороден елен, сърна, дива свиня, муфлон, дива коза.

Майка с две мечета, заснети с фотокапани на хранилката в Държавно ловно стопанство „Кормисои“, град Лъки, 2011 г. (горе), и млада мечка, търсееща храна на хранилката в ДЛС „Кормисои“ през лятото на 2011 г. (долу)

Майка с три мечета, хранещи се с царевица на хранилката в ДПС „Кормисои“ през пролетта на 2011 г. (горе), и мечка на хранилката в ДПС „Кормисои“, заснета през пролетта на 2011 г. (долу)

то (*ursus*), което идва от името (*urgere*), означаващо побутвам,хващам, стискам, защото мечката силно бута, тика, стиска, когото хване. Този етимология е по-достоверна от първата и е била по-добре приета от по-късните автори. В края на 1882 г. зоологът Хербс (*Herbs*) изказва идеята за по-късното развитие на зародиша, както е при еленовите. Това е потвърдено от Хамлет (*Hamlett*) (1935), но доказано е едва през 1963 г. Бременността трае 54 дена и новороденото тежи около 500 г.

В гръцката митология мечката е свързана с Артемидата, богинята на лова и луната. А нимфата Калисто от свитата на Артемидата била най-красива и била бременна от Зевс. Когато по време на купане Артемидата открила, че Калисто носи детето на Зевс, я превърнала в мечка. Но Зевс я взел при себе си като „Голямата мечка“ и спасил сина ѝ Аркадия. Той после станал прародител на аркадийците, а Аркадия е класическа страна на мечката.

Славянските народи са се отнасяли с голямо уважение към мечката, вярвайки в нейната магическа сила. В Беларусия и България има специален празник – пир в чест на мечката, за да може тя да заспи по-лесно в зимното си леговище (30 ноември) и да се събуди през пролетта (25 март). В много езици страхът от скритите сили, свързани с това животно, е предизвиквал покриването му със златата на табутото.

Като символ на Русия по време на Кримската война през XIX в., мечката е представяна в кари-

катурна форма в пресата. Във Франция на една рисунка от 1854 г. тя е представена като бяла мечка с царска корона с меч и факел в лапите, пред която падат по лице тълпа от поданици, а надписът гласи „Северната мечка е най-неприятната от всички познати ни мечки“.

Кафява мечка, Национален природонаучен музей – София. Експонатът е спечелил златен медал на Международната ловна изложба в Берлин през 1937 г. за най-голяма мечка на изложбата

Известно е, че мечката прекарва зимата в зимен сън, но не изпада в дълбока летаргия, както при сънливеца и таралежа. По време на съня температурата на тялото на мечката спада с 2,5 градуса, а пулсът на сърцето е забавен. Това е начин да избегне оскъдицата от храна през зимата, използвайки натрупаните мазнини. Прекарва този период в пещери, изкопани от нея дупки или построени от клони леговища. Дори, както пише Радзивил през 1888 г. в едно немско списание, по време на лов в горите около Минск той вдигнал мечка, която си била построила гнездо между три чатала на едно дърво. Според него го е избрала поради безпокойството от вълци на земята.

Плиний Стари пише, че по време на зимния сън мечките се хранят, смучейки лапата си, в която са натрупани хранителни вещества. От способността на мечката да прекарва зимата без храна и движение се заинтересували лекарите и биолозите. Американският биолог Донахю (Donashue) установил, че по време на зимния сън мечките продължават да произвеждат много повече костна материя, отколкото се очаква. Тези изследвания са в резултат на кръвни проби и могат да бъдат основа за лекуване на остеопорозата. Други изследвания, проведени от Харлоу (Harlow), показват, че по време на зимния сън, който може да продължи от 5 до 7 месеца при черните мечки, те губят само около една четвърт от своята мускулна сила, докато едно човешко същество през същия период ще загуби 90 %.

От Ранното средновековие има кратка приказка за мечка, която за пръв път опитала мед. Така ѝ харесал, че за да я отдели от него, ѝ откъснали ушите, но и това не помогнало. Дори след като ѝ откъснали и опашката, не се отказала.

Към меда я привлича бърмченето на пчелите. Понякога тя бърка този звук с вибрациите на телефонните жици и се катери

по телефонните стълбове. Мечката предупреждава малките си за опасност с трепане на зъби, при което те веднага се показват на най-близкото дърво. Мъжките маркират местата, където минават, с урина, с което оповестяват своето присъствие. Маркират дърветата, на които си трият гърба и главата, а със зъбите и ноктите нараняват кората им. Така оставят своите следи. Те проявяват особен интерес и към пътните знаци и табла, които незабавно биват маркирани. Размножителният период има различна продължителност през пролетта, но обикновено трае две седмици. След това мъжките водят самотен начин на живот. Имат постоянни пътеки на миграция, използвани от векове.

Мечката е добър приятел на човека. Още Сенека (94 г. пр.Хр.) пише, че мечките живеят с хората и били много галювни. В „История на южните народи“ шведът Олао Магно (Olao Magno, 1490 – 1558) пише, че руснаците и литовците знаели как да накарат мечките да работят на групи или единично, за да задвижат помпи за вода (затворени в кръгла каса със стъпала и движейки се, я въртели) или ги учели да вървят изправени и да пренасят дърва. Използвани са и за пазачи на дворци, където никои не можел да проникне. Малките били използвани и като играчки за децата. Лекарят Кемпер (Kaempfer, 1651 – 1716) бил наблюдавал в Персия, че мечките били по-малки от тези в Европа и по-лесно се опитомявали. Описва две мечки, които обикаляли в град Есфахан и досаждали на хората, за да ги нахранят. Никои не смее да ги прогони, защото принадлежали на царя.

В живота на българина мечката заема значително място. Народът я нарича ласкаво Баба Меца или Мецана. Малкото наричат мече, меченце, а голямата – мечок, мецана. Ловците на мечки са боримечка, колимечка, плашимечка, мечкоубиец.

Гравюра от края на XVIII в., която илюстрира как дете бозае от мечка заедно с мечетата ѝ, тъй като има доста легенди, а също и някои истински истории за отглеждани деца от мечки. Източник: Kiersnowski, Ryszard. *Niedzwiedzie i ludzie w dawnych i nowszych czasach. fakty i mity*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1990, pp. 471

Зряла мъжка мечка в Държавно ловно стопанство „Кормисоиш“. Снимка: Кирил Панайотов

Ако се погледне в Справочника на Петър Коледаров „Промени в имената и статута на селищата в България 1878/1972 г.“, София, 1973 г., ще намерим цял именник на селища, свързани с мечката: **Меча Поляна** (Софийско); **Мече корито** (Велинград); **Мече ухо** (Кърджалийско); **Мечкарево** (Сливен); **Мечковци** (Вакарел); **Мечкобиевци** (Велико Търново); **Боримечково** (Пазарджик) и др.

Безброй са местностите, свързани с мечката: **Меча поляна** (Витоша); **Меча бара** (Врачанско); **Меча долчина** (Правец); **Меча гупка** (Бреница); **Меча река, Меча скала, Мечи гупки** (Панагюрище); **Мечи кладенец, Мечи вир** (Троянско) и т.н.

Народът свързва с мечката и безброй растения, билки и цветя: **меча глава, мечка лиска, мечка хвойна, мечка папрат, мечка стъпка, мече грозде, мече зеле, мече ухо, мечи ябълки и др.**

В народната везба по престилките има фигури – **мечи крака**, а по възглавниците – **мечи стъпки**.

Мечката е единственото диво животно в България, ловено и опитомявано за развлечения. Още през 1665 г. Тефнер описва една среща на 26 юли в Пловдив: „Дойдоха трима българи, докараха две мечки и едно малко мече, които бяха научили да играят хоро и да се борят под звука на

гайре". У нас е имало семейства „мечкари“, даващи името на цяло село, например **Мечкарево**. В своята знаменита „Вигрица“ поп Минчо описва т.нар. лингурски сватби. „Лингури“ се наричали циганите, които правели гървени лъжици и разигравали мечки. През 1862 г. в енорията му дошли богати лингури, навързали си мечките и почнали да се женят. Тези лингури направили осем сватби, които поп Минчо и старият свещеник Паскал Желев венчали. Това показва, че мечкарството е било старо изкуство, признавано от властта. Оттук идват и поговорките: *„Улавят мечката от гората и пак се научава да играе“*; *„Гладна мечка хоро не играе“*; *„Заиграе ли мечката у съседите, чакай я да дойде и при теб“*.

В народната медицина мечката и нейният косъм играят важна роля. Ако някой се уплаши, може да се излекува, като го окадят с косъм от мечка или мечка да го погази. Ето защо, когато мечкарите докарат в селото да разиграват мечки, жените тичат при тях да купуват косъм от мечка и плащат да накарат мечката да потъпче болния за здраве. Оттук са и изразите: *„Гази като мечка“*, *„Спроти (спорег) мечката и стъпката“*.

В чест на мечката на 30 ноември (Св. Андрей) се празнувал **Мечкинген**, на който се извършвали обреди и религиозни обичаи.

Писателят Боян Болгар описва този велеколен звяр, попаднал в ръцете на човека: „Минаха през Княжево и спряха край двора ни мечкар и мечка. Той беше мургав, жилест човек, с черни, навити мустаци, с калпак, антерия, пояс и цървули, с торба и гъдулка през рамо и кривак в ръка.

Всъщност не той привличаше вниманието. Погледите бяха отправени към мечката. Егра, кафява, рунтава мечка, която, уви, беше натруфена с разноцветни ремъци, синци и звънчета като шут. Това стро-

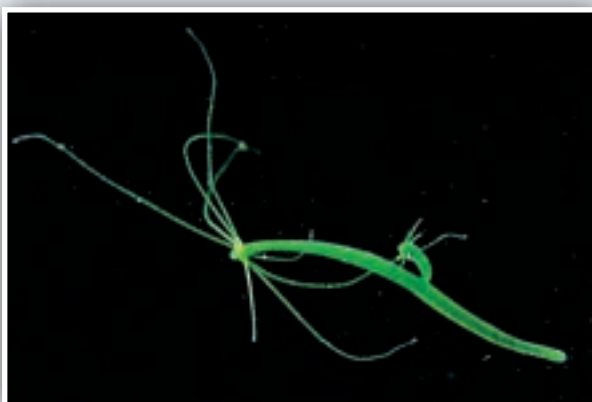
го животно, този горски първенец – превърнат в шут! Ако не беше синджирът, прикачен на халка за горната ѝ бърна, мечката можеше само с едната си лапа да смаже човека, който ѝ налагаше този позор. Колко пъти е имала това желание?”.

През 1999 г. Фондация „Четири лапи“ започна борбата срещу мъченията на мечки в България. Проектът, наречен „Парк за танцуващи мечки“, стартира през май 2000 г. въз основа на договор между Фондация „Четири лапи“ и Министерството на околната среда и водите. Продължителността му е за 30 години. Паркът за танцуващи мечки в Белица е разположен в Южна Рила, на 11 км от Белица и на 180 км от София. Простира се на площ от 120 000 кв.м. с надморска височина 1345 м в местността Агрианов чарк и Горно Дедово. Изграден е с помощта на световнопризнати експерти, изучаващи поведението и навиците на кафявата мечка. Той предлага на своите обитатели гъсти гори и хълмове за разходка и уединение, поляни и специално изградени слънчеви места за почивка, различни по размер и форма езера за къпане и бърлоги за сън. Така на мечките се осигурява естествена среда и защитено място за спокоен живот, близки до нормалните за техния вид. Тук те за първи път могат да почувстват и демонстрират своите дивни инстинкти и вродено поведение, потискани по време на тяхното робство. Сега при нормални условия има 7 мъжки и 17 женски мечки. Паркът е отворен за посетители и всеки, който има желание, може да го посети.

Трябва да се гордеем, че малка страна като нашата е успяла да запази този символ на гората. Нека и занапред да опазим този вид и да не забравяме, че както се отнасяме с Природата, така ще ни се отблагодари и Тя. ■

Безсмъртните хигри

Хигрите са едни от най-гревните и примитивни водни многоклетъчни животни. Имат цилиндрично тяло, образувано само от 2 пласта клетки, и рядко надминават 2 см дължина. На предния край на тялото имат венец от 5 – 8 дълги подвижни пипала, с

които улавят жертвите си и ги насочват към устата, разположена централно между тях. На задния край на цилиндричното тяло има прикрепителен диск, с който се залавят здраво за подводните предмети (камъни, водни растения и др) и изчакват жертвите си. А това са най-често едноклетъчни животни, микроскопични червеи и ракообразни. С изучаването на хигрите започват почти всички учебници и ръководства по зоология, защото те представляват интерес не само поради примитивното си устройство, но и поради техния начин на живот и размножаването им, което според учените ги прави „безсмъртни животни“.

Знае се, че хигрите се размножават по безполов път – чрез пъпкуване на нови индивиди, и по полов път – чрез оплождане на разполови клетки. Те имат и невероятна способност за регенерация на части от тялото си, тъй като имат голям брой недиференцирани (полипотенциални, стволови или интерстициални) клетки. При необходимост (нараняване, откъсване на пипала или части от тялото) тези клетки могат да се развият и диференцират като мускулни, нервни, коприлни, епителни (покривни) и полови клетки и да възстановят цялостен нормално функциониращ индивид. Някои учени определят техните недиференцирани клетки като „всемогъщи стволови клетки“, които функционират като такива през целия живот на хигрите и ги правят „безсмъртни животни“. При по-висшите животни и човека такива „всемогъ-

щи стволови клетки“ съществуват само в ранните етапи на ембрионалното развитие, но по-късно и те се диференцират за възпроизводство само на определени тъкани. Тезата за безсмъртието при хигрите подкрепят и доказват в последните години

и немски учени от Макс-Планк обществото (Германия), чиито публикации са в престижни научни списания – NATURE и PNAS.

Авторите на тази теза, под ръководството на д-р Джеймс Воупъл (James Voopl), са експериментирали с над 2200 хигри, които са отглеждали в продължение на много години в лабораторни аквариуми при постоянни външни условия, редовно хранене на опитните животни и смяна на водата в аквариумите с цел отстраняване на отпадни и токсични продукти. При тези условия хигрите се хранили, нараствали и размножавали редовно, без никакви признаци на стареене и умиране на „стари индивиди“. В продължение на около 40 години са наблюдавани само единични случаи на смърт на отделни индивиди, при това много рядко – средно по 1 случай на 167 отглеждани хигри. А това, според авторите, е по-вероятно да е резултат на някакви случайни и неотчетени причини при лабораторното отглеждане, отколкото резултат от естествена смърт.

Посочените изследвания отново поставят пред науката проблема за „потенциалното безсмъртие“ при едноклетъчните и нисшите многоклетъчни животни и особено при тези от тях, които се размножават само по безполов път чрез делене или пъпкуване. А такива са хиляди съвременни видове организми около нас – от бактериите до нисшите многоклетъчни животни.

По Nature и Наука и живот